

“בין בדידות לשייכות” –
‘כנפיים של קרמבו’ בימי קורונה
(טיוטה נקיה 21.7.21)

תקציר

תחילת שנת 2020, עם התפשטות מחלת ה-COVID-19 (קורונה) אשר הוגדרה על ידי ארגון הבריאות העולמי, כמגפה עולמית, העלתה ביתר עוצמה את המתח שבין בדידות לשייכות.

החינוך הבלתי פורמלי מספק דפוסים ייחודיים לקבוצות מגוונות, במטרה להשיג שייכות, הדדיות, שותפות, בפעילות חברתית משמעותית ואף אידאולוגית. הגבלת הריחוק החברתי השפיעה ישירות על החינוך הבלתי פורמאלי, ותנועות הנוער הפסיקו את פעילותן הפרונטלית, המעצימה שייכות לקבוצות ייחודיות ונותנת מענה לבדידותם של ילדים ובני נוער.

מסמך זה מציג מחקר שבוצע תוך כדי תקופה מורכבת זו, במהלך 2020-2021. אוכלוסיית המחקר נדגמה מתוך פעילי 'כנפיים של קרמבו' – תנועת נוער לצעירים עם וללא מוגבלויות. בחלקו הראשון עסק המחקר בחקר איכות חיים וחויית השתתפות של פעילים עם מוגבלויות מורכבות. המחקר בדק את עמדותיהם של פעילים, לגבי תחושת השייכות שלהם והשפעתה על איכות חיים ותחושת בדידות בתקופת הקורונה. חלקו השני בדק את עמדותיהם של פעילים, עם וללא מוגבלויות – באותם פרמטרים ומול אותם היגדים.

ממצאי שני חלקי המחקר, הראו כי השתתפות קבועה ויציבה של ילדים ובני נוער, בפעילות מסוג זה, במהלך תקופה מאתגרת, חיזקה את תחושת המקובלות והפחיתה את תחושת הבדידות. בנוסף, מתוך ממצאי המחקר ניתן ללמוד כי שייכות, הדדיות ומשמעות בחיים ובפעילות תנועת הנוער, נחו באופן דומה בקרב כלל הפעילים שהשתתפו במחקר.

תנועת הנוער 'כנפיים של קרמבו' הינה תנועת נוער ארצית, לילדים ובני נוער עם וללא מוגבלויות, הלוקחים חלק בפעילות משותפת, מכלילה ומשייכת. ליבת פעילות התנועה היא במפגש ההטרוגני המשותף, התורם להכרות והגברת המודעות של כלל הפעילים, למגוון האוכלוסיות הקיים בחברה הישראלית. זאת דרך פעילות חינוכית-חברתית-ערכית, בלתי פורמאלית, משותפת בתנועת נוער התנועה שואפת לספק תשתית המאפשרת לכלל פעיליה לקחת חלק בפעילות התנועה, אשר מותאמת, נגישה ונותנת מענה לצרכיהם החברתיים והרגשיים של כלל הפעילים עם וללא המוגבלות הלוקחים בה חלק.

[דר] עם הערות: אני תוהה אם לא להוריד את החלק הזה. מכיוון שמדובר התקציר- זה נראה לי קצת שיווקי...!

החינוך הבלתי פורמלי מספק דפוסים ייחודיים לקבוצות מגוונות, במטרה להשיג שייכות, הדדיות, שותפות, בפעילות חברתית משמעותית ואף אידאולוגית. כל זאת בין השאר כמענה לחוויות של בדידות, ריחוק חברתי וניכור בדידות מוגדרת כתחושה בלתי נעימה, שבעתיה אדם חש ריקנות וניכור. תפיסה זו מאופיינת בחוסר שביעות רצון מקשרים חברתיים או תסכול מתמשך מקשרים אלו. תחושת הבדידות מתייחסת לתחושות ותפיסות המשקפות עצבות מתמשכת והתנסות שלילית של הפרט במסגרת חברתית.

[דר] עם הערות: האם זו דילמה או סיטואציה שהוחמרה בשל הקורונה?

הדילמה בין בדידות לשייכות התעצמה בתחילת שנת 2020, עם התפשטות מחלת ה-COVID-19 (קורונה) אשר הוגדרה במארכס 2020, על ידי ארגון הבריאות העולמי, כמגפה עולמית.

הגבלת הריחוק החברתי השפיעה ישירות על החינוך הבלתי פורמאלי, תנועת יכנפיים של קרמבו, נאלצה להפסיק את פעילותה הפרונטלית בסניפים ולהתאים ולפתח את אופן ומסגרת הפעילות בהתאם למגבלות החדשות.

[דרג 3] עם הערות: "ובשל הסגרים החוזרים, הופסקה פעילותן של תנועות הנוער".... יוסי המליץ לכתוב רחב מכיוון שהוא טוען שבגוף המאמר לא צריך להתייחס ספציפית לתנועה שלנו כי אז לא מעניין... ההתייחסות לכנפיים של קרמבו צריכה להיות יותר במתודולוגיה

תנועת הנוער יכנפיים של קרמבו הינה תנועת נוער ארצית, לילדים ובני נוער עם וללא מוגבלויות הלוקחים חלק בפעילות משותפת, מכלילה ומשייכת. ליבת פעילות התנועה היא במפגש ההטרוגני המשותף, התורם להכרות והגברת המודעות של כלל הפעילים למגוון האוכלוסיות הקיים בחברה הישראלית, זאת דרך פעילות חינוכית-חברתית, בלתי פורמאלית, משותפת בתנועת נוער. התנועה שואפת לספק תשתית המאפשרת לכלל פעיליה לקחת חלק בפעילות התנועה, אשר מותאמת, נגישה ונותנת מענה לצרכיהם החברתיים והרגשיים של הפעילים עם המוגבלות – הלוקחים בה חלק.

החינוך הבלתי פורמלי מספק דפוסים ייחודיים לקבוצות מגוונות, במטרה להשיג שייכות, הדדיות, שותפות, בפעילות חברתית משמעותית ואף אידאולוגית. שייכות מוגדרת כקשר חיובי, המהווה צורך בסיסי של אדם, להיות חלק ונתפסת כבסיס למעורבות חברתית. הדדיות היא צעד חשוב ולרוב הכרחי ביצירת תחושת שייכות (גנאור 2016).

מנגד, בדידות מוגדרת כתחושה בלתי נעימה, שבעתיה אדם חש ריקנות וניכור. תפיסה זו מאופיינת בחוסר שביעות רצון מקשרים חברתיים או תסכול מתמשך מקשרים אלו. תחושת הבדידות מתייחסת לתחושות ותפיסות המשקפות עצבות מתמשכת והתנסות שלילית של הפרט במסגרת חברתית. בדידות הולכת ומתעצמת במצבי משבר ולחץ בכלל, ובפרט כאשר ההתמודדות עם הריק הקיומי מאיימת וקיים קושי בשיתוף ובקשת קשר ועזרה. אנשים מדווחים על איבוד ההתלהבות ושמתח החיים במצבי משבר, ואלו עלולים להוביל להרגשה של היעדר כוחות וירידה במוטיבציה לפעול ומכאן להגביר את תחושת הבדידות (שוורץ 2006). מחקרים נוספים מראים כי תחושת הבדידות היא חלק מחייהם של אנשים עם מוגבלויות – לרוב בשל תחושת השונות הסובייקטיבית שלהם (היימן, אולניק, עדן 2014).

הדילמה בין בדידות לשייכות התעצמה בתחילת שנת 2020, עם התפשטות מחלת ה-COVID-19 (קורונה) אשר הוגדרה במארכס 2020, על ידי ארגון הבריאות העולמי, כמגפה עולמית. הכרזה זו הובילה למצב חירום בעולם כולו וכן בישראל. מצב חרום זה כלל הגבלות והנחיות שנועדו לריסון התפשטות המחלה ושהמרכזי בהן היה יישום עיקרון הריחוק החברתי.

הגבלת הריחוק החברתי השפיעה ישירות על תנועת יכנפיים של קרמבו, אשר נאלצה להפסיק את פעילותה הפרונטלית בסניפים ובשל כך, להתאים ולפתח את אופן ומסגרת הפעילות בהתאם למגבלות החדשות.

מסמך זה מציג מחקר שבוצע תוך כדי תקופה מורכבת זו, במהלך 2020-2021. בחלקו הראשון המחקר יישומי ועוסק בחקר איכות חיים וחוייית השתתפות של פעילים עם מוגבלויות מורכבות בתנועת הנוער יכנפיים של קרמבו. המחקר בדק את עמדותיהם של פעילים, לגבי תחושת השייכות שלהם והשפעתה על איכות חיים בתקופת הקורונה. בחלקו הראשון המחקר התבסס על שאלון להורים עליו ענו הורי הפעילים עם המוגבלויות המורכבות. חלקו השני בדק את עמדותיהם של פעילים, עם וללא מוגבלויות, בנוגע להשפעת הפעילות בתנועת הנוער יכנפיים של קרמבו על איכות חייהם והמשמעות שהיא מביאה לתוכם. בין היתר, הם נשאלו על תחושת הבדידות שלהם. חלק זה התבסס על שאלוני מחקר במילוי עצמי. מחקרים אלו, מהווים את הבסיס למאמר זה אשר יעסוק

בחויית הבדידות מחד והשייכות מאידך - של בני נוער בתקופת הקורונה, זאת בעזרת שאלונים שקבוצות שונות של פעילי התנועה התבקשו לענות עליהם בתקופה זו.

שייכות והדדיות

שייכות הינה צורך בסיסי של נפש האדם והיא יסוד קיומנו. כל אחד מאתנו, הוא חלק ממשוה עוד טרם הגעתו לעולם שכן, מישוה "חשב אותנו", רצה בנו וברא אותנו (גנאור 2016).

הצורך בהשתייכות חברתית נחשב בפסיכולוגיה לצורך אנושי בסיסי. הוא חלק מתשוקותיו האישיות של האדם ומניע עיקרי לפעולה. האדם חותר להיות קרוב לבני אדם אחרים ולקיים איתם קשר בעל משמעות שבמסגרתו יקבל מהם אהדה ואהבה. (אדלר 2009).

שייכות נתפסת כבסיס למעורבות חברתית וכתוצר שלה. כאשר האדם חש כי הוא חלק מסביבה חברתית, הוא הופך להיות אקטיבי יותר ולקח בה חלק באופן חווייתי. הדבר משפיע על מערכת התחושות הפנימית שלו והתנהגותו. הוא חותר להיות קרוב לבני אדם אחרים ולקיים איתם קשרים בעלי משמעות. שייכות היא קשר אישי חיובי, שהצורך בו מתאר הזדקקות של האדם לחוש מעורבות בתוך קבוצה חברתית. על פי הטקסונומיה של הצרכים, שפיתח הנרי מורי - הישג, כוח ושייכות – עומדים בהקשר ישיר למוטיבציה ולרווחת האדם (Chapman 2010).

כדי לספק את הצורך בשייכות, אנו זקוקים לאינטראקציות חיוביות תכופות עם אותם אנשים; ולמסגרת חמה ויציבה, ארוכת טווח, שבתוכה נקיים את האינטראקציות האלה.

הדדיות היא צעד נוסף חשוב ביצירת תחושת שייכות. הדדיות בונה ביטחון ותחושת הוגנות במערכת היחסים והיא מהותית בהתנהלות במערכות יחסים בין אנשים במסגרות ציבוריות, בארגונים ובסיטואציות חברתיות שונות. נמצא כי רגשות חיוביים, שמחה ואושר, וכן עלייה בחויית איכות חיים חיובית, מקושרים לעלייה במידת השייכות וההדדיות. רמת האושר בחיים קשורה בקשר הדוק לכמות הקשרים הבין-אישיים המשמעותיים שיש לאדם. מנגד, אנשים המצויים בבדידות מדווחים על תחושות של אומללות ודיכאון. על מנת ליצור תחושת שייכות והדדיות, יש לייצר קשרים עקביים וקבועים שכן פגישה בין אנשים, שלא במסגרת שיוצרת תחושת השתייכות, אינה מספקת את הצורך בקשר הדדי. כמו כן נמצא כי קשרים קבוצתיים יעילים במיוחד במצבי מצוקה, שכן איומים חיצוניים מגבירים את ההתלכדות הקבוצתית (Baumeister 1995).

השייכות מתבטאת אצל ילדים ובני נוער ביכולת שלהם להיות נוכחים ופעילים בקבוצה חברתית, לפגוש חברים ולהגיב אליהם. נוכחות קבועה זו של הקהילה האקטיבית בחייהם תורמת לתחושת שייכותם לעולם. דרך קהילה זו הם מרגישים חיים, קיימים ואף נוכחים בחיי עצמם. פעילות קבועה, מתוך שותפות ואקטיביות נותנת לכל המשתתפים בה, הזדמנות לשינוי משמעותי בחייהם ועבור רובם הזדמנות זו, היא נקודה קריטית בחייהם (Chapman 2010).

חינוך בלתי פורמלי מוגדר כפעילות חינוכית, מאורגנת ושיטתית המתקיימת מחוץ למערכת החינוך הפורמלית ומספקת דפוסים ייחודיים של חינוך לקבוצות מגוונות באוכלוסייה, זאת מתוך כוונה להשיג מטרות חינוכיות מוגדרות – כגון רכישת ידע ומיומנויות וחינוך אידאולוגי (קליבנסקי,

2011). הפעילויות הללו תורמות לגיבוש זהות, ביטוי עצמי, תחושת סיפוק מתמשכת, שייכות והתנסות חברתית.

'תנועת נוער' הינה ארגון חינוכי בלתי פורמלי של צעירים למען צעירים. לתנועה יש 'אני מאמין' מוגדר וחבריה משתתפים בה מתוך בחירה. תנועת נוער, כארגון בלתי פורמאלי של בני נוער, עוסקת בעיקר בעשייה חינוכית בהתאם ל'אני מאמין' האידיאולוגי אשר מהווה את הבסיס לתפיסתה.

'כנפיים של קרמבו' הינה תנועת נוער לילדים ובני נוער עם וללא מוגבלויות הלוקחים חלק בפעילות משותפת, מכלילה ומשייכת. על פי גילור, קלבינסקי וכפיר (2015) פעילויות מסוג זה, מאפשרות לאנשים - עם וללא מוגבלויות - למצוא משמעות בחיים. אנשים עם מוגבלות נוטים להשתתף פחות בפעילויות בלתי פורמליות, בשל מחסומים אישיים וסביבתיים. אולם למרות זאת, נערים ונערות עם מוגבלות מבקשים לעצמם פעילות חברתית ופעילות פיזית. בראש סדר העדיפויות שלהם נמצאות פעילויות שיש בהם מעורבות בקהילה ופעילויות המזמנות יצירת חברויות חדשות. הם מבקשים פעילות שתספק להם איכות חיים, ועל כן עליה להיות מאתגרת, מרתקת ובעלת היבט חברתי ולהתאפיין בהכלה על ידי המשתתפים האחרים. בראייתם, תנועת הנוער מהווה הזדמנות עבורם להשתייך לקהילה (גילור, קלבינסקי וכפיר 2015).

פעילות משייכת מסוג זה עונה על הצורך של בני נוער עם מוגבלות להיפגש עם בני גילם ללא המוגבלות ולהתנסות בפעילויות משותפות. הפעילויות המשייכות מאפשרות גם לקבוצה השנייה (ילדים ובני נוער ללא מוגבלויות) להיפגש עם עמיתים בעלי מוגבלויות ובכך מתאפשר לשתי הקבוצות ליצור קבוצת שייכות אחת וזאת מעצם פעילותם המשותפת (כהן 2004). הקבוצה מספקת צרכים חברתיים ופסיכולוגיים חשובים, כמו למשל הצורך בחברות או הצורך בתשומת לב ובחיבה. השייכות לקבוצה מאפשרת השגת מטרות וביצוע מטלות שלא היה אפשרי לבצען לבד, כגון, רכישת ידע עולם, התנסויות ופיתוח מיומנויות. מכאן, שלהשתייכות לקבוצה בלתי-פורמלית יכולה להיות השפעה על דימויו של האדם ועל הדרך שבה הוא מגדיר את עצמו. ככל שהאדם לוקח חלק, באופן קבוע, ביותר קבוצות שיש להן חשיבות בעיניו ובעיני החברה – משתפרת הערכתו העצמית (להמן 2000).

'כנפיים של קרמבו', כמסגרת חינוכית בלתי פורמלית, נותנת מענה לצורך בהשתייכות והדדיות ומאפשרת לכל פעילה לחוות חוויות משותפות, פעילויות אקטיביות, אתגרים והזדמנויות להתקדם ומעמידה להם דמויות ומודלים לחיקוי. דרך המסלולים השונים, יכולים הפעילים – עם וללא מוגבלויות - לשאוף ולהתפתח לתפקידים שונים בתנועה הנושאים אחריות ולחוות חוויות של עצמאות.

חויית הבדידות – 'לא טוב היות האדם לבדו'....

תחושת הבדידות מיוחסת לרגשות ותפיסות המשקפות עצבות מתמשכת והתנסות שלילית של הפרט במסגרת חברתית. תפיסה זו מאופיינת בחוסר שביעות רצון מקשרים חברתיים או תסכול מתמשך מקשרים אלו (היימן, אולניק, עדן 2014).

חויית בדידות עשויה להשפיע באופן שלילי על עולמו הפנימי כמו גם על התנהלותו החברתית של האדם. ספרות המחקר מצביעה על כך שאנשים המדווחים על תחושת בדידות, עשויים לדווח גם על ביישנות, יכולת חברתית נמוכה, העדר יציבות נפשית והיעדר ביטחון עצמי. ספרות המחקר מבחינה בין בידוד בין-אישי, לבין חויית בדידות רגשית. בידוד בין אישי מתבטא בהיעדר קשרים חברתיים תקינים, בידוד גיאוגרפי ומיעוט במגע עם בני אדם. חויית בדידות רגשית נוגעת לחוויה של האדם ביחס לעומק הקשר עם הזולת ולתחושת שייכות. אצל אנשים עם מוגבלות חויית הבדידות מועצמת בשל העיסוק הרב שיש להם ככלל בתחושת השייכות החברתית שלהם. תחושת ניכור חברתי-סביבתי, של האדם השונה מהסובבים אותו, החש שלא ניתן להבין אותו. כל אלה משתלבים עם בדידות קיומית, שאליה עשויה להתלוות חרדה חריפה ותחושת ניכור הנובעת מרמת אינטראקציה נמוכה עם הזולת, תחושה של מיעוט ערכים משותפים עם הסביבה החברתית והעדר תחושת שייכות (דור חיים 2013). מנגד, מחקרים אמפיריים שנעשו בשנים האחרונות מצאו כי אדם שחש שמקשיבים לו, עשוי להשיג ביצועים גבוהים יותר בעבודתו ולהיות מאופיין ברווחה נפשית גבוהה יותר.

סיבה נוספת לעוצמתה של חויית הבדידות בקרב אנשים עם מוגבלויות הינה העובדה כי הם מתויגים על ידי הסביבה החברתית ותיוג זה מוביל להעדר הקשבה חברתית אליהם. הקשבה אינה מתאפיינת בנוכחות פאסיבית בזמן שאדם מדבר, אלא דורשת מחוות פעילות מהמקשיב (Kluger & Nir, 2010). מצב זה עלול להוביל עד לכדי תחושה של בדידות קיומית. בדידות קיומית היא מנת חלקם של כל בני האדם, אולם יכולתו של האדם להכיר בבדידותו ולשתף בה, עשויה לסייע לו להתמודד איתה באופן בריא, לעומת זאת אצל אנשים בעלי מוגבלויות, יכולת הביטוי יכולה להיות מוגבלת, הם עשויים להמעיט בשינוף רגשותיהם וההתמודדות עם הריק הקיומי מאיימת עליהם באופן מיוחד (דור חיים 2013).

הספרות המקצועית מצביעה על כך שניתן לזהות ביטויים של בדידות בשעת משבר במספר מישורים. במישור הרגשי, כמעט תמיד מרגישים אנשים במשבר ירידה במצב הרוח, תחושה של ריקנות וחוסר טעם, אנשים מדווחים על איבוד ההתלהבות ושמחת החיים, וכל אלה מובילים להרגשה של היעדר כוחות וירידה במוטיבציה לפעול, חרדה, התפרצויות זעם או התנהגות עצבנית ותוקפנית, בניגוד לסגנון האופייני להם. במישור הקוגניטיבי, אנשים במשבר מתקשים להתרכז ולבצע מטלות קוגניטיביות מורכבות הדורשות מיומנויות של חשיבה, זכירה, יצירתיות ופתרון בעיות. בנוסף, ניתן לזהות עיוותים בחשיבה, כמו ראייה פסימית של המצב, פיחות בערך העצמי וביכולת האישיות. גם הישגים קודמים מקבלים משמעות מאד מצומצמת, ואנשים "מכניסים לעצמם לראש" שהם ריקנים, חסרי יכולת וכישרון. במישור ההתנהגותי המשבר מתבטא בהפחתה ניכרת של רמת הפעילות. אצל מבוגרים היא תבטא בתחום העבודה, המחויבויות המשפחתיות והחברתיות וביוליים של שעות פנאי. (שורף 2016).

במצבי משבר ולחץ, תחושה של בדידות שאנשים עם מוגבלויות חווים מתעצמת. כאשר המרחב הפיסי והחברתי מוגבלים, קשיי היום היום הופכים לקיומיים, ותורמים להעצמת הפחד והחרדה.

תחושות אלו גוברות באופן משמעותי כאשר על האדם עם המוגבלות להתמודד עם ריחוק חברתי כפוי בשל מצבים יוצאי דופן כגון בידוד, סגר והתמודדות עם איסורים למגעים חברתיים. במצבים אלה רצוי לשמור על קשר תקשורתי, עקבי מרחוק וזאת על מנת להקל על התחושות הקשות המלוות את הבידוד החברתי-תקשורתי ושבירת הרגלי שיגרה ובמטרה לספק הקשבה המהווה מרכיב מהותי בהתפתחותו של האדם. (דור חיים 2013)

משבר הקורונה (Covid-19)

בתחילת שנת 2020 התפשטה בעולם מחלת ה-COVID-19 הנגרמת על ידי נגיף הקורונה. ב-11 במארס 2020, הכריז ארגון הבריאות העולמי על המחלה כעל מגפה עולמית והעריך כי שיעור ניכר מכלל אוכלוסיית העולם עומד להדבק בנגיף. אי-לכך, מדינות ברחבי העולם, ובהן ישראל, הכריזו על מצב חירום והודיעו על הגבלות והנחיות שמטרתן ליישם את עיקרון הריחוק החברתי (Social Distancing) אשר נועד להאט את התפשטות התלואה. כתוצאה מכך, יחידים ומשפחות שהו ימים רבים בסגר בבתיהם ולא יצאו למסגרות עבודה, לימודים ופנאי. מצב זה השפיע במהרה על מצבם של ילדים ובני נוער במישור החברתי, הלימודי, ההתנהגותי והרגשי, וצמצם את יכולתן של הרשויות השונות והמסגרות החינוכיות (הפורמליות והבלתי-פורמליות), לאתר ילדים במצבי מצוקה ולספק להם מענים למצבים אלו.

בהיבט הרגשי, למגפה עלולות להיות השפעות ישירות על מצבם של ילדים. הם עלולים לחוות מצוקה רגשית וחרדה מחוויית האיום הקיומי שהם חשופים לו, וכן חרדה משנית כתגובה למצוקת ההורים ולאופן שבו הם מגיבים ללחצים הרבים. נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס, 2020) הראו כי 8.25% מההורים דיווחו כי מצבם הרגשי של ילדיהם החמיר בעקבות המגפה. דו"ח השירות הפסיכולוגי-ייעוצי של משרד החינוך דווח כי בשבוע הראשון לפרוץ המגפה התקבלו יותר מ-50,000 פניות של תלמידים והורים: 13,261 פניות עסקו בבדידות ועצבות, 9,586 במצוקות וחרדות, 8,612 בקשיים במשפחה ו-519 באובדנות ו-19,738 פניות עסקו במצבי סיכון של ילדים. ילדים שפנו העידו על חרדות שונות: "מה יקרה איתי?", "אם אחלה בקורונה אני אמות?", "מה יקרה לסבא וסבתא?" "לא יהיה לנו כסף יותר?" ו-"אני לא באף קבוצה ואף אחד לא מתקשר אלי" (ארזי, סבג 2020).

על פי שוורץ (2016) שלושה גורמים משפיעים על הסיכוי להתמודד בהצלחה עם משברים: מבנה האישיות – קוגניציה, תכונות, התנהגויות ותפיסות, עוצמת המשבר כחוויה סובייקטיבית, והתמיכה הסביבתית – סיפוק צרכים בסיסיים וכן תמיכה רגשית.

תמיכת הסביבה הינה אחד הגורמים המשמעותיים ביותר שכן היא נסמכת על כוח חיצוני ונכונותה של הסביבה להתגייס לעזרתו של הפרט (שוורץ 2016). תובנה זו עמדה בבסיס הרציונל שהובילה תנועת כנפיים של קרמבו להפעלה בשעת משבר תקופה מאתגרת זו.

'כנפיים של קרמבו' – יוצרים ביחד מקום ומשמעות לכל אדם

תנועת הנוער "כנפיים של קרמבו" קמה בשנת 2002 ומפעילה כיום כ-83 סניפים בכל רחבי הארץ. בתנועה חברים כ-7,000 פעילים, מתוכם כ-2,565 חניכים ו-4,435 חונכים. בתנועה פעילים ילדים ובני נוער עם וללא מוגבלויות, המקיימים הכללה של שני העולמות הללו בכל מעגלי החיים של

התנועה - זאת דרך הטמעת האידיאולוגיה והגדרת הפרקטיקה של התאמת הסביבה, הגישה החינוכית, ההתנהלות, ההדרכה, הליווי והתמיכה לצרכים הייחודיים של כל חניך, חונך ומדריך. לפי המודל החינוכי של התנועה, הכללה והשתייכות של אנשים עם מוגבלות בפעילויות יומיומיות כרוכה בשינוי מדיניות ודרכי פעולה המאפשרים זיהוי והסרת חסמים תפיסתיים, פיזיים, ותקשורתיים המעכבים את יכולתם של היחידים להשתתף באופן מלא בחברה (קובי, בועז, זייגר-קובר, 2017). 'כנפיים של קרמבו' שמה לעצמה כמטרה לספק תשתית לגיבוש שוויוניות לילדים, בני נוער ובוגרים עם וללא מוגבלויות על מנת לאפשר להם ליצור ביחד קהילה הטרוגנית משמעותית לכל החברים בה – זאת דרך פעילות פנאי משותפת בתנועת הנוער.

התפיסה החינוכית המנחה בתנועה הינה "הכללה והשתייכות". תפיסה זו מבקשת לשייך ולהכליל את כלל בני הנוער ובפרט ילדים ובני נוער עם מוגבלויות - בכל הפעילויות, המוסדות, התכנים והמרקם חברתי של הקהילה. תפיסה זו שואפת לבטל את החסמים התפיסתיים, החברתיים והפסיכולוגיים הקיימים בחברה ובמערכות השונות בארץ המקשים על אנשים עם מוגבלויות להשתלב כחלק בלתי נפרד בחברה ובשוק התעסוקה (טימור, 2013). שורשי תפיסת הכללה של התנועה מגיעים מהמודל חברתי של המוגבלות המוביל את חזון התנועה והתפיסה החינוכית בה. המודל חברתי רואה בחסמים החברתיים, התרבותיים והפיזיים כגורם המגביל את האדם מלקחת חלק פעיל ולתפקד בתחומי חיים רחבים ומגוונים בחברה ובכלכלה ומציע כי יש לנטרל את החסמים הללו המהווים מגבלות רבות עבור אנשים עם מוגבלויות (שייקספיר, 2016).

הפעילות המשותפת בתנועה מבוססת על מודל הגורס כי אם ניתנים למתבגרים מן האוכלוסייה הכללית ולמתבגרים עם מוגבלויות תנאים למפגש בלתי אמצעי, חוויה חיובית משותפת והכישורים לקבל את האחר והשונה, עמדותיהם של המשתתפים תשתננה והתנהגותם כלפי האחר תשתנה אף היא בהתאם.

'קרמבו קורונה'

באמצע חודש מרץ 2020, נאלצה תנועת 'כנפיים של קרמבו' לעצור את פעילותה וכמו ארגונים רבים נוספים, מצאו עצמם הפעילים מפסיקים את הפעילות השגרתית לזמן לא מוגדר. החלטה עקרונית התקבלה ע"י חברי הנהלת הארגון – הפעילות תמשיך באופן מקוון עם התאמות מקסימליות לאוכלוסיות עם מוגבלויות משמעותיות. לאור החלטות אלו הוקם אתר האינטרנט 'קרמבו קורונה' שמטרתו לספק מענה תעסוקתי – ברוח התנועה – לפעילים עם וללא מוגבלויות, לשמור על מפגשים חברתיים קבועים עם הפעילים ולקרב אותם עד כמה שניתן לשגרת הפעילות התנועתית במטרה לצמצם את הצורך שלהם בהתמודדות עם מאפייני הלחץ והמשבר. בהמשך, קיבלה התנועה אישור לקיים ביקורי בית ואלו נערכו בשני מופעים:

1. חונכות אישית, במסגרתה נפגשו החונכים והמדריכים עם חניכים באוויר הפתוח.

2. "קרמבוס" – השכבה הבוגרת, בשיתוף עם הרשויות המקומיות, הפעילו אוטובוס שעבר בין בתי הפעילים, נפגש איתם מחוץ לבית לפעילות חברתית, משותפת קצרה וזאת על מנת לשמור על קשר עם הפעילים והוריהם בתקופה זו.

בנוסף, התנועה עמדה בקשר ישיר ורציף עם הרשויות בתחומן היא פועלת והקפידה שחברי השכבה הבוגרת (עם וללא מוגבלויות), יקחו חלק במערך התנדבותי שהפעילו הרשויות עבור האוכלוסייה

המקומית: אריזת סלי מזון, הפעלת מסגרות לילדי עובדים חיוניים, קשר עם קשישים בקהילה ועוד.

כאשר החברה מתמודדת עם משבר שמתפתח כתוצאה מאירועים לא צפויים – כפי שקרה בעקבות התפרצות הקורונה – תחושת המתח והחרדה שאיתה אנו נאלצים והתמודד, לצד הנתק משגרת החיים שהורגלנו אליה קודם לכן, מעצימים את הקושי. מתוך רצון ליצור התמודדות מוצלחת, עד כמה שניתן, גייסה התנועה מגוון של אמצעים שיסייעו לפעילים בתהליך ההתמודדות וישדרו גישה יותר אופטימית של המצב. כאשר אדם נעזר במקור חיצוני על מנת להתמודד עם המשבר, הוא ממלא תפקיד פעיל בתהליך ההתמודדות. הסיוע החיצוני יכול להקל על ההתמודדות ולייעל אותה (שוורץ 2016). אחת המטרות של הפעילות בתנועה בתקופה זו היתה לייצר תמיכה חברתית ולהשתדל לשמור על שיגרת מפגשים מקוונים שיתנו מענה חברתי-קבוצתי וישמרו את הקשר בין הפעילים.

סוג זה של פעילות מוגדר כהעברת משאבים מאדם אחד לשני, על מנת להעלות את תחושת הרווחה העצמית, בעיקר במצבי מצוקה. לתמיכה חברתית יש חשיבות רבה בעיקר במצבי משבר והיא מגנה על הפרט מתחושת קורבנות ונחיתות (היימן, אולניק, עדן 2014).

במקביל להבעת התסכול שליוותה את התקופה של הבידוד בבית, עלה חשש כי חלק מהפעילים יחוו גם גרסיה רגשית ותפקודית. בתקופה זו הוחלט על בדיקה מחקרית מעמיקה של הנושא בקרב פעילי התנועה עם וללא מוגבלויות, וזאת על מנת לקבל תמונה מצב מהימנה, להעמיק את הידע בנושא ולהיערך בצורה מדויקת לקראת משברים עתידיים.

מחקר בימי קורונה

בשנת 2019 הוחלט ביכנפיים של קרמבו לבצע מחקר מקיף ומעמיק הפונה לכלל הפעילים (עם וללא מוגבלויות) והוריהם. המחקר התכוון לבדוק את מידת איכות חייו ושביעות רצונו של הפעיל, את הקשר בין חוויית השתתפותו של הפעיל בתנועה לבין איכות חייו הכללית, ואת חוויית ההשתתפות בתנועה כמעידה על מקובלות חברתית ורמת החיבור של הפעיל לתנועה. לשם כך הוקם צוות מחקר שמנה אנשי מקצוע מה'מרכז האקדמי אונו', חברת 'משב מחקרים' ומומחי מקצוע מכנפיים של קרמבו. לצורך הכללת מגוון הפעילים במחקר פותח כלי ייחודי ומותאם, המנגיש את שאלון המחקר (מקוצר, מהימן ותקף לכלל הפעילים).

תקופת הקורונה זימנה בפני הצוות אתגרים חדשים ולא צפויים בתהליך המחקר כך שלא ניתן היה לערוך אותו כמתוכנן. עקב כך הותאם המחקר לתקופה ותנאיה.

מחקר זה בודק כיצד משפיעים תהליכי ההשתייכות על תחושת הבדידות בקרב פעילי כנפיים של קרמבו (עם וללא מוגבלויות) בתקופת הקורונה. כאמור, בתקופה זו נערכה פעילות מקוונת לצד ביקורי בית ובחלק מהתקופה נערכו פעילויות פרונטליות, בקבוצות קטנות, באוויר הפתוח, תחת התניות התו הסגול שחייב שמירה על ריחוק חברתי, עטיית מסכות והמנעות ממגע פיזי.

מתודולוגיה

המחקר נערך בשיתוף המרכז האקדמי קרית אונו וחברת 'משב מחקר יישומי'.

חלקו הראשון של המחקר נערך בשיתוף עם המחלקה לריפוי בעיסוק במרכז האקדמי אונו בהובלת ד"ר נעמי פרזינגר והתבצע בתחילת תקופת הקורונה, במהלך הסגר הראשון (מרץ-אפריל 2020). בחלק זה של המחקר, השתתפו הורים ל-22 פעילים עם מוגבלויות מורכבות המשתתפים באופן סדיר בפעילות התנועה. בתקופה זו נערכה הפעילות בתנועה מקוונת.

מדובר בפעילים בגילאי 8-22 (15 בנים ו-7 בנות). קבוצת מחקר זו כללה לקויות מורכבות שונות:

27% לקות פיסית

36% לקות תקשורת ואוטיזם

13.5% הנמכה קוגניטיבית ותסמונת דאון

9% לקות תקשורתית עם מוגבלות שכלית

9% לקות פיזית עם לקות תקשורתית

4.5% פגיעה הנובעת בגידול מוחי

ההורים התבקשו לענות על שאלון המבוסס על 39 היגדים שעסקו בנושאים הבאים:

- משמעות ואיכות חיים כללית של הפעיל.
- איכות חיים ומשמעות של הפעיל בהיקשר ליכנפיים של קרמבו.
- חוויית ההשתתפות בתנועה, מקובלות חברתית ורמת החיבור של הפעיל לתנועה.

מדרג השאלות נע בין 1-5 כאשר 1 = כלל לא, 5 = במידה רבה מאד.

בחלקו השני של המחקר השתתפו 144 פעילים עם וללא מוגבלות, מכיתה ז' ומעלה (גילאי 13-17), הפעילים ב-42 סניפים שונים ברחבי הארץ, מתוכם 31 (21%) פעילים עם מוגבלות בתפקוד גבוה. ממוצע גיל המשתתפים 15.7 שנים והם בעלי תפקידים שונים בסניפיהם:

72 (50%) – מדריכים

47 (33%) – חברי צוות מוביל

11 (8%) – חונכים

3 (2%) – פעילים

11 (8%) – בעלי תפקידים נוספים

הפעילים ענו באופן עצמאי וללא תווך על שאלון מקוון שכלל היגדים שונים שעסקו במקובלות חברתית, איכות ומשמעות חיים, פתיחות וקבלה של האחר ומיומנויות חברתיות.

בשאלוני המחקר הייתה התייחסות גם לתחושת הבדידות של הפעילים. דרך היגדים שעסקו באופן כללי בתחושת איכות ומשמעות חיים והיגדים שעסקו בהשפעת התנועה על האיכות והמשמעות

בחיים. בנוסף, נבדקה תגובתם לגבי השפעת התנועה על תחושת הערך העצמי בתקופה זו ואת מידת תחושת מקובלותם החברתית.

היגדים נוספים בשאלון, שניתן היה להסיק מהם על תחושת שייכות מול בדידות, עסקו בתחושות שהצביעו על משבר, ירידה במצב הרוח, ריקנות וחוסר טעם.

ממצאים

מתוך חלקו הראשון של המחקר עולים מספר ממצאים המשקפים את השפעת חוויית ההשתתפות על איכות החיים הכללית וחוויית הבדידות כחלק ממנה.

1. נמצא קשר חיובי מובהק בין חוויית ההשתתפות של הפעיל, לבין איכות חייו הכללית. ככל שחוויית ההשתתפות עלתה כך גם איכות חייהם של הפעילים היתה גבוהה יותר ולהפך. $r=0.47$, $p<0.05$.

2. נמצא קשר חיובי מובהק בין תמיכה ומקובלות חברתית לאיכות החיים הכללית. ככל שהמקובלות החברתית עלתה כך גם איכות החיים, באופן כללי, עלתה וההפך. $r=0.51$, $p<0.05$.

בנוסף, נבדק הקשר בין תדירות ההשתתפות של הפעילים עם המוגבלות במפגשים בתקופה זו לבין שביעות הרצון שלהם מאיכות חייהם. בנושא זה מעלה את הממצאים הבאים:

1. נמצא קשר חיובי בין תדירות ההשתתפות לבין חוויית השתתפותו של הפעיל (מקובלות חברתית + חיבור לתנועה). $r=0.48$, $p<0.05$.

2. נמצא קשר חיובי מובהק בין חוויית ההשתתפות לבין תחושת המקובלות החברתית. $r=0.51$, $p<0.05$.

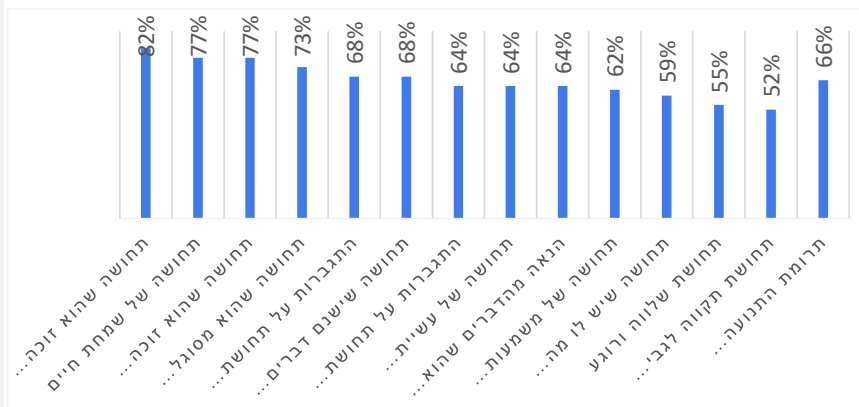
בחלק זה של המחקר נמצא כי 68% מהמשתתפים מדווחים כי להשתתפות בפעילות התנועה בתקופה זו יש השפעה ישירה על הפחתת תחושת הבדידות בקרב הפעיל עם המוגבלות המורכבת.

השפעת התנועה על האיכות והמשמעות בחיים

סיכום ממצאים:

66% מההורים מדווחים כי התנועה השפיעה לחיוב במידה רבה או רבה מאוד על תחושת איכות החיים והמשמעות בחיים של ילדם.

ממוצע	רבה & רבה מאוד	תרומת התנועה לתחושה
3.8	68%	התגברות על תחושת בדידות
3.5	55%	תחושת שלווה ורוגע
4.0	77%	תחושה של שמחת חיים
3.4	52%	תחושת תקווה לגבי העתיד
3.6	62%	תחושה של משמעות בחיים
3.7	64%	התגברות על תחושת עצבות
3.7	64%	תחושה של עשיית דברים מעניינים בחייו
3.6	64%	הנאה מהדברים שהוא עושה בחייו
4.0	77%	תחושה שהוא זוכה לכבוד מאחרים
3.5	59%	תחושה שיש לו מה לתת ולתרום
3.8	68%	תחושה שישנם דברים שהוא טוב בהם
4.1	82%	תחושה שהוא זוכה להערכה מאחרים
3.9	73%	תחושה שהוא מסוגל ללמוד ולכצע דברים חדשים
3.7	66%	תרומת התנועה לתחושת איכות ומשמעות בחיים

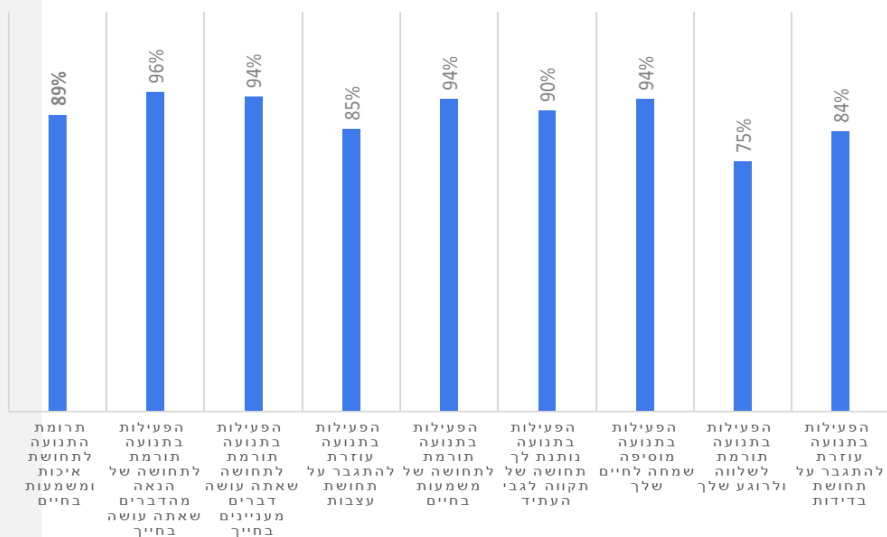
- 84% מהמשיבים מעידים כי הפעילות בתנועה עוזרת להתגבר על תחושת בדידות במידה רבה עד רבה מאוד.
 - 85% מהמשיבים מעידים כי הפעילות בתנועה עוזרת להתגבר על תחושת עצבות במידה רבה עד רבה מאוד.
 - 83% מהמשיבים מעידים כי הפעילות בתנועה תורמת לתחושה שהם זוכים לכבוד מאחרים.
 - 89% מהמשיבים מעידים כי הם מרגישים שחברים בתנועה מראים חיבה ודאגה כלפיהם.
 - 88% מהמשיבים מעידים כי יש להם חברים בתנועה שהם יכולים לדבר איתם.
 - 87% מהמשיבים מעידים כי הם מרגישים אהובים ורצויים.
 - 94% מהמשיבים מעידים כי הפעילות בתנועה מוסיפה שמחה לחייהם.
 - 90% מהמשיבים מעידים כי הפעילות בתנועה נותנת להם תחושה של תקווה לגבי העתיד.
 - 96% מהמשיבים מעידים כי הפעילות בתנועה תורמת לתחושה של הנאה מהדברים שהם עושים בחייהם.
1. נמצא קשר חיובי מובהק בין חוויית ההשתתפות של הפעיל, לבין איכות חייו הכללית. ככל שחוויית ההשתתפות עולה – כך גם איכות חייהם של הפעילים תהיה גבוהה יותר ולהיפך. $p < 0.01, r = 0.32$.
 2. נמצא קשר חיובי מובהק בין תמיכה ומקובלות חברתית, לאיכות החיים הכללית. ככל שהמקובלות החברתית עולה – כך עולה גם איכות החיים ולהיפך. $p < 0.01, r = 0.31$.
 3. נמצא קשר חיובי מובהק בין תרומת התנועה לתחושת הערך העצמי, לאיכות חיים כללית. ככל שהערך העצמי עולה בעקבות הפעילות בתנועה – כך עולה גם איכות החיים ולהיפך. $p < 0.01, r = 0.35$.

השפעת התנועה על האיכות והמשמעות בחיים

סיכום ממצאים :

89% מהמשיבים מדווחים כי התנועה השפיעה לחיוב במידה רבה או רבה מאוד על תחושת האיכות והמשמעות בחיים.

ממוצע	רבה & רבה מאוד	באיזו מידה...
4.2	84%	הפעילות בתנועה עוזרת להתגבר על תחושת בדידות
4.1	75%	הפעילות בתנועה תורמת לשלווה ולרוגע שלך
4.7	94%	הפעילות בתנועה מוסיפה שמחה לחיים שלך
4.5	90%	הפעילות בתנועה נותנת לך תחושה של תקווה לגבי העתיד
4.7	94%	הפעילות בתנועה תורמת לתחושה של משמעות בחיים
4.3	85%	הפעילות בתנועה עוזרת להתגבר על תחושת עצבות
4.6	94%	הפעילות בתנועה תורמת לתחושה שאתה עושה דברים מעניינים בחיך
4.6	96%	הפעילות בתנועה תורמת לתחושה של הנאה מהדברים שאתה עושה בחיך
4.4	89%	תרומת התנועה לתחושת איכות ומשמעות בחיים

בפילוח הנתונים מתקיימת גם השוואה בין הממצאים של פעילים עם וללא מוגבלויות. הפילוח מעיד על כך שבתחום איכות ומשמעות בחיים נמצא הבדל מובהק אולם לא גדול בין פעילים עם לקות (3.8) לבין פעילים ללא לקות (4.0), $p < .05$ (טעות דגימה $\pm 10\%$) וביתר התחומים לא נמצא הבדל מובהק או משמעותי בין פעילים עם לקות לבין פעילים ללא לקות.

כלל הפרמטרים מעידים על כך שהפעילות בתקופה זו מסייעת לבני הנוער (עם וללא מוגבלויות) להתמודד עם חוויית הבדידות ולשמור על תחושת השייכות בתקופה זו.

לקחת את ידי בידך ואמרת לי: "דברים שרואים משם לא רואים מכאן"... (דיון ומסקנות...)

כנפיים של קרמבו נוסדה על מנצמטרה לתת מענה לבדידותם החברתית של ילדים ובני נוער עם מוגבלויות ואף ביניהם גם מוגבלויות מורכבות. במהלך שנות הפעילות הראשונות הגיע הארגון למסקנה כי יש מקום לפתח קהילה המורכבת מכל גווניה ופונה לתת מענה לילדים ובני נוער עם וללא מוגבלויות מכל גווני החברה ומרכיביה. במהלך שנת 2015 נוסח משפט החזון של התנועה: "יוצרים יחד מקום ומשמעות לכל אדם" ובמקביל שמה לעצמה התנועה למטרה ליצור מערכת חברתית מקדמת ערכי שייכות, הדדיות ושוויון הזדמנויות חברתיות, לילדים, בני נוער עם וללא מוגבלויות, בקהילה הטרוגנית, המשמעותית לכל החברים בה.

התפיסה החינוכית של התנועה התבססה על רעיון של יצירת מערכת חברתית המקדמת ערכי שייכות, הדדיות ושוויון הזדמנויות חברתיות, בקהילה הטרוגנית, המשמעותית לכל החברים בה ובדרך זו להתמודד עם חוויית הבדידות המאפיינת ילדים ובני נוער עם מוגבלויות.

לאורך השנים הציב לעצמו הארגון את היעד לפעול בכל עיר במדינת ישראל ולתת מענה לילדים ונוער מכלל החברה הישראלית ובכך לממש את משפט החזון של התנועה – "יוצרים יחד מקום ומשמעות לכל אדם".

הקהילה, תנועת הנוער 'כנפיים של קרמבו' שמה לעצמה כמטרה שמה לעצמה מטרה לשמור על הפעילות והקשרים החברתיים של פעיליה גם בזמן משבר זה ומצאה את הדרך לאפשר לפעיליה לשמור על מסגרת חברתית מותאמת גם בתקופה מורכבת זו, בה מצאו עצמם אנשים כבולים בריחוק חברתי ומנועים מלבוא במגע עם קהילה בתוך התמודדות עם מציאות לא יציבה, המשתנה באופן תדיר. פעילות זו של התנועה אפשרה למשתתפים בה להתמודד עם תחושת בדידות ולשמור על השתייכות גבוהה לקהילתם. ניכר כי התנועה מצאה את הדרך לשמור על נוכחותה בחייהם של הפעילים ולהשפיע על הפרמטרים הבאים: שלוה ורוגע, שמחת חיים, תחושה של תקווה, תחושת משמעות בחיים, הפחתת עצבות, יצירת עניין והנאה. כל אלו באים במחקר לידי ביטוי במחקר תחת הכותרת 'תחושת האיכות והמשמעות בחיים'.

ממצאי שני חלקי המחקר, הראו כי השתתפות קבועה ויציבה של פעילים בתנועה, במהלך התקופה המאנתגרת, בתנועה מחזקת חיזוק את תחושת המקובלות ונפחיתת הפחיתת את תחושת הבדידות

[c7] עם הערות: אני מבינה את החשיבות של האמירה הזו במאמר הזה – אבל הנכון הוא – כנפיים של קרמבו נוסדה במטרה לאפשר לילדים ונוער עם מוגבלויות (ביניהם גם מוגבלויות מורכבות) לקחת חלק בפעילות חברתית, מתוך האמונה כי לכל ילד מגיעה הזכות להשתתף בפעילות חברתית ולהיות מוקף בחברים. הרעיון שעמד בבסיס התפיסה היה הקמת תנועת נוער בה ישתתפו ויפעלו יחד צעירים עם וללא מוגבלות, בפעילות משותפת אשר יחודה בכך שמוותאמת לכלל הפעילים ומאפשרת להם להשתתף בפעילות על פי יכולתו.

[c8] עם הערות: לאורך השנים הציב לעצמו הארגון את היעד לפעול בכל עיר במדינת ישראל ולתת מענה לילדים ונוער מכלל החברה הישראלית ובכך לממש את משפט החזון של התנועה – "יוצרים יחד מקום ומשמעות לכל אדם".

[במהלך תקופות מאתגרות בפרט ומפאןמצאים אלה גם ניתן להסיק שכך קורה גם בתקופות שגרתיות בכלל.](#)

השמירה על רצף הפעילות בתנועה, אקטיביות, שיתופי פעולה, סדר יום וארגון - בין אם בפעילות מקוונת ובין אם במפגשים פרונטליים, השפיעה באופן חיובי על שביעות הרצון של הפעילים מאיכות חייהם והפגת תחושת הבדידות - למרות הגבלות המגיפה והסגרים התכופים.

שני חלקי מחקר זה [אף מציינים הציגו](#) תמונה ייחודית. בחלקו הראשון של המחקר, על פי דיווח ההורים, נמצא קשר חיובי מובהק בין חוויית ההשתתפות של הפעיל לאיכות חייו וכן, קשר חיובי לתחושת המקובלות החברתית. חלקו השני של המחקר, [מראה הראה](#) כי, ילדים ובני נוער עם וללא מוגבלויות ביכנפיים של קרמבו, [הלקחים אשר לקחו](#) חלק פעיל וסדיר בפעילויות התנועה, [מראים הראו](#) כי אין הבדל מובהק בין פעילים עם מוגבלות לבין פעילים ללא מוגבלות. ניכר [היה](#) כי שייכות, הדדיות ומשמעות בחיים ובתנועה, נחו באופן דומה בקרב כלל הפעילים שהשתתפו במחקר. [בהתאמה](#), יתכן [ונתן כי ניתן](#) להסיק [מכך](#) כי כלל הפעילים ביכנפיים של קרמבו (עם וללא מוגבלויות), חווים [בצורה באופן](#) דומה שייכות והדדיות לתנועה, [ובן חווים ומיישמים](#) שוויון הזדמנויות חברתי בה, [גם](#) בתקופות מאתגרות.

הספרות מציינת כי אנשים עם מוגבלויות מועדים ליותר חוויות של בדידות (דור חיים 2013). עם זאת, מחקר השוואתי שנערך ע"י מכון חרוב (2020) בתקופת הקורונה הצביע על ירידה ניכרת בתחושות חיוביות ובשביעות רצון [ילדים מחייהם](#) וירידה במידת החופש והעצמאות.

מגוון הפעילויות היצריות [והמגוונות](#) שהפיקה התנועה בתקופה קריטית זו - ככל שהדבר התאפשר, היו משאב משמעותי [לקבלת](#) תמיכה חברתית והעלו את תחושת השייכות של כלל הפעילים.

במציאות החיים ההפכפה במדינת ישראל, בה ילדים ובני נוער חשופים לרגעי משבר באופן תדיר, [קיים יש](#) צורך מוגבר בהערכות לרגעי משבר [אלה](#) ושמירה על ההזדמנות לאינטראקציות חברתיות שמאיר מחקר זה. קיימת חשיבות בבניית תכניות מגוונות בתנועות נוער וארגונים חברתיים, אשר יותאמו לתנאים המשתנים. תכניות שיכוונו לשמירה על פעילות אקטיבית, שיגרה, קשרים חברתיים סדירים, אוזן קשבת ומתן פתרונות לקשיים העולים מכלל בני הנוער ובני נוער עם מוגבלות בפרט.

נקודה נוספת נוגעת לפעילים עם המוגבלויות המורכבות, אשר יוצגו [במחקרים אלה](#). ע"י הוריהם ולא באופן עצמאי בשל מגבלות התקופה. [אנו מתעתדים לערוך](#) מחקר [המשך אשר](#) יעשה שימוש בכלי ייחודי שפותח ע"י צוות המחקר, מתוך מטרה לאפשר לפעילים עם מוגבלויות מורכבות להשתתף בו באופן עצמאי [ולא התאפשר להשתמש בו בשל אילוצי התקופה](#).

[לשיטתנו, קיימת אנו רואים](#) חשיבות רבה לעריכת מחקר יישומי בעזרת כלים מונגשים ומותאמים המייצגים את תפיסת העולם של יכנפיים של קרמבו. על פי תפיסה זו לכל אדם זכות לייצג את עצמו, דעותיו ורגשותיו באופן עצמאי ומותאם ליכולותיו. דעתם של כולם קריטית וחשובה באותה מידה ולכולם - על פי חזונו - זכות וחובה ליצור ביחד מקום ומשמעות לכל אדם.

אלדר, א. (2009). משמעות חיינו. הוצאת דביר.

ארזי, ט. סבג, י. (2020). הגברת מצבי הסיכון של ילדים ובני נוער נוכח משבר הקורונה. נדלה ביום שלישי, 20 באפריל 2021, מאתר גוינט-ברוקדייל: <https://brookdale.jdc.org.il/wp-content/uploads/2020/05/Children-and-youth-at-risk-and-corona.pdf>

בן אריה, א. ברוק, ש. פרקש ח. (2020). תפיסות ותחושות של ילדים ובני נוער בישראל בנוגע לוירוס הקורונה וחיהם האישיים. מכון חרוב.

בן דוד, ל. (2011). שילוב והשתלבות. בתוך "עט השדה" – כתב עט, גיליון מספר 6 ינואר 2011.

גילור, א. קליבסקי, ח. כפיר, ד. (2015). פעילות פנאי של בני נוער עם מוגבלות. ועדת המחקר הבין-מכללתית במכון מופ"ת, האגף להכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך.

גנאור, י. (2016). השייכות קודמת לקיום: עובדה עם נוער במשבר ובסיכון ב"אתגרתא". בתוך "עט השדה" – כתב עט, גליון 17 נובמבר 2016.

דור חיים, פ. (2013). תחושת בדידות בקרב ילדים עם לקויות למידה. [גרסה אלקטרונית], נדלה ביום שבת 4 ביולי 2020 מאתר פסיכולוגיה עברית

<https://www.hebpsy.net/articles.asp?id=3030>

היימן, ט. אולניק, ד. עדן, ס. (2014). אלימות ופגיעות ברשת האינטרנט: מאפיינים, דפוסים, גורמי סיכון וגורמים מגנים בקרב ילדים ובני נוער. רשות המחקר של האוניברסיטה הפתוחה.

טימור, צ. (2013). מושג "האחר השונה" בראי השילוב וההכלה בחברה ובחינוך בישראל: האומנם "אחר משמעותי"? דברים, כתב עת אקדמי, מכללת אורנים.

להמן, א'. גונט, ר'. (2000). פסיכולוגיה חברתית, יחידה 7: הקבוצה. האוניברסיטה הפתוחה

לשכה מרכזית לסטטיסטיקה (2020). שנתון סטטיסטי לישראל 2020. ירושלים.

קובי, ק'. בועז, מ'. זייגר-קובר, מ'. (2016), 'כנפיים של קרמבוי מודל שילוב – מתפיסה חינוכית לגישה מקצועית. עט השדה, 17, 148-162, קרן שלם.

קליבנסקי, ח' (2011). החינוך הבלתי פורמלי כזירת שילוב. בתוך ג' אבישר, י' לייזר ושי' רייטר (עורכים), שילובים: מערכות חיים וחברה (עמ' 211-241). חיפה: אחוה.

קליין, י. קרני ד. (2013). שילוב והשתלבות של ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער. אשלים, גוינט ישראל.

שוורץ, א. (2016). מצבי לחץ משבר ודרכי התמודדות בטיפול בילד עם מוגבלות במשפחה. פורטל בריאות הנפש בישראל.

שייקספיר, ט. (2016). המודל החברתי של המוגבלות. בתוך לימודי מוגבלות: המקראה. מכון ואן ליר והקיבוץ המאוחד: ע"מ 91-102.

Baumeister RF, Leary MR. The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. Psychol Bull. 1995 May;117(3):497-529. PMID: 7777651.

Chapman S.G, Schwartz J.P , Affiliation Need (2010). The Corsini Encyclopedia of Psychology – Wiley online library.

Kluger, A.N. Nir, D. (2010) The feedforward interview. ScienceDirect, Volume 20, issue 3, 2010, Pages 235-246.